

מעדני שבת

פרשת ראה תשפ"ו

גליון 524

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

לאבד עבודה זרה

השו"ע (או"ח רכ"ד ב') כתב הרואה מקום שנעקרה ע"ז אם הוא בארץ ישראל אומר בא"י שעקר עכו"ם מארצנו, ואם הוא בחו"ל אומר שעקר עכו"ם מהמקום הזה. ואומר בשתייהן כשם שעקרת אותה מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך. הרמ"א מוסיף ואם נעקרה עכו"ם ממקום אחד ונתנוהו במקום אחר, מברך על מקום שנעקרה שעקר עכו"ם, ועל מקום שנתנוהו לשם, שנתן ארץ אפים.

רעק"א שם כתב בשם המהרש"א שאם הוא בעצמו עוקר ע"ז יש לו לברך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעקור ע"ז מארצינו, ובחו"ל יאמר 'לעקור ע"ז מהמקום הזה'.

הדברי יציב (או"ח צ') מסתפק אם הינם אמורים גם לענין בית תיפלה של ישמעאלים (מסגד) שאין שם צורות של צלמים ופסלים וכדומה ואינם אלא בית ועד להתאספות לתיפלתם, ומסיק שיברך בלא שם ומלכות.

למחוק שם ע"ז

החינוך שם כתב משרשי המצוה למחות שם עבודה זרה וכל זכרה מן העולם. המנחת חינוך כתב על זה דלא ראה בפוסקים שיביאו.

הדברי יציב (יר"ד ק"פ) כתב מאי דפשיטא ליה להחתם סופר דאיכא מצות עשה למחוק שם ע"ז, וכתב שאם מוחק שם הנטפל לע"ז ועצם שם ע"ז נשאר במקומו לא עשה ולא כלום, ואם מחק עצם שם ע"ז והשאיר הנטפל הרי קיים מצות ואבדתם את שמם, לא ידעתי היכן נזכרה מצוה זו למחוק שם ע"ז.

אמנם מהגמ' (שבת ק"כ:) דדרשינן מנין למוחק אות אחת מן השם שהוא בל"ת שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן לה' אלקיכם, נראה מזה דלגבי ע"ז איכא מצוה למחוק שמה. אבל ל"ל דבאמת אין מצוה למחוק השם דע"ז, אלא שהמצוה לאבד זכרה שלא יהיה לה שם ושארית.

התשובות והנהגות (א' תס"ב) כתב שבגמ' (ע"ז מ"ו.) ילפינן שחייבין לבזות בית עבודה זרה שנאמר 'שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא', ולכן אם היו קורין אותה בית גליא קורין אותה בית כריא עין כל קורין לה עין קץ, ועל סמך זה נהגו כל ישראל לכנות בית ע"ז שלהם בתואר 'טומאה', וכומר בשם 'גלח' להדגיש טומאת ע"ז משמשיה וכהנייה שמחוייבין מדינא. ואף שמדבר בלע"ז מ"מ כשמזכיר בית עבודה זרה שלהם או הכומר ראוי לגנותו, שבזה מקיים מצות ואבדתם את שמם. ונראה שגם יהודים מסיתים ומדיחים למינות ראוי לכנותם בשם לגנאי שנדע טומאתם עד כמה חייבין להתרחק מהם, וק"ו הדבר שהם מסוכנים לעם ישראל יותר מעבודה זרה ועובדיה ובשם גנאי נדע עד כמה הם טמאים.

תקרובת ע"ז

הרמב"ם (ע"ז ח' ו') כתב כיצד מאבד עבודת כוכבים ושאר דברים האסורים בגללה כגון משמשיה ותקרובת שלה שוחק וזורה לרוח או שורף (יש גורס' שוחק) ומטיל לים המלח. בשו"ת יהודה יעלה (אסאד, א' קצ"ג) כתב הרי שהרמב"ם השוה תקרובת ע"ז לע"ז עצמה בענין האיבוד, אולם מרש"י (סוכה ל"א: ד"ה לולב) מבואר שאין דין לאבד תקרובת ע"ז.

כתיב (יב, ב) 'אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן כו'.

מבואר בגמ' (קידושין ל"ז.) שמצוה זו היא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ. מאידך מצינו בגמ' (עבודה זרה מ"ה:) גידועי ע"ז קודם לכיבוש ארץ ישראל, וכיבוש ארץ ישראל קודם לביעור ע"ז.

הרמב"ם (עבודה זרה ז' א') פוסק מצות עשה היא לאבד ע"ז ומשמשיה שנאמר 'אבד תאבדון את כל המקומות', ובארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו גם קודם כיבוש, אבל בחוץ לארץ אין אנו מצווין לרדוף אחריה אלא מקום שנכבוש אותו נאבד ע"ז שבו.

שנינו (ע"ז מ"ג:) רבי יוסי אומר שוחק וזורה לרוח או מטיל לים. בפשטות הוא משום מצוה הנ"ל שיש מצוה לאבד ע"ז, אולם רש"י שם מפרש שהוא כדי שלא יכשל בה ישראל ליהנות ממנה. וצ"ל שרש"י ס"ל שלקיים מצות איבוד מספיק שמניחה במקום שאין אדם משגת שם ומה שצריך לשוחקה הוא מדרבנן כדי שלא יבא לתקלה.

הטור (יר"ד קמ"ו) כתב מצוה על כל המוצא ע"ז שיבערנה ויאבדנה, וכיצד מבערה שוחק וזורה לרוח או שוחק ומטיל לים וצריך לשרש אחריה ולכנות לה שם גנאי.

הפרישה כתב בשם המהרש"ל שזה דוקא בארץ ישראל. הט"ז שם (ס"ק י"ב) כתב שהוא טעות סופר ושייך על הרישא דצריך לשרש אחריה דזו דוקא בא"י שצריך להיות מנוקה ומטוהרת, אבל לכנות לה שם גנאי הוא גם בחו"ל. הנקודות הכסף שם כתב דאין כאן טעות סופר אלא כיון דבגמ' (ע"ז מ"ה:) נפקא לן דצריך לשרש אחריה מדכתיב 'ואבדתם את שמם מן המקום ההוא', וכן הא דצריך לכנות לה שם גנאי יליף נמי מהאי קרא, אם כן משמע דוקא במקום ההוא הוא דאיכא מצוה אבל בחוצה לארץ לא.

אולם הב"ח כתב דהא דצריך לשרש אחריה ילפינן מואבדתם את שמם מן המקום ההוא, ומה דצריך לכנות לה שם נפקא להו מקרא אחרינא משקץ תשקצנו.

איתא בגמ' (ע"ז מ"ג.) רבי אליעזר הקפר בריבי הלך בדרך ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון ומצא גוי ואמר לו לבטלה ולא בטלה, סטרו ובטלה. וקשה והרי מצוה לאבד עבודה זרה ואיך רשאים לבטלה על ידי גוי. מזה מוכח שגם בביטול הע"ז מקיימים מצות איבוד, דכיון דמבטל התואר ע"ז הוה כאילו איבדה בעצם. ומה"ט כתב הדרכי תשובה שמה שכתב השו"ע שמצוה לבער את הע"ז הוא דוקא כשאינו מוציא גוי לבטלה.

המשנה למלך (ע"ז ח' ו') מביא שתוס' (חולין פ"ח:) כתב דכל ע"ז תחלתה בשריפה דומיא דעגל, ותמה אמאי לא ביאר הטור דקודם שחיקה ישרפנה וצ"ע.

איתא בגמ' (ע"ז נ"ב.) ע"ז של ישראל שטעונה גניזה. התורת חיים כתב שדוקא גבי ע"ז של גוי הדין הוא ששוחק וזורה לרוח או שורף ומטיל לים המלח אבל ע"ז של ישראל הדין הוא שאינה בטלה לעולם אלא אסורה בהנאה לעולם וטעונה גניזה ולא בעי לשוחקה ולשורטה אלא בגניזה סגי לה.

כתיב (יב, ל) 'השמר לך פן תנקש אחריהם השמדם מפניך ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני לא תעשה כן לה' אלקיך כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם' הבית הלוי (דרוש יב ד"ה ובזה) מפרש שהכתוב בא להזהיר שלא לחקור אחרי מעשיהם לומר אעשה גם כן אני פי' דתכוין לטובה שתמצא ללמוד מהם נימוסי העבודה והכבוד האיק לנהוג בעבודת ה', כעין שאמרו חז"ל שיש ללמוד דרך ארץ מתרנגול, צניעות מחתול, ובא להזהיר שהגוים הם גרועים מן הבהמה, ומהם אין לך ללמוד שום דבר טוב, ואמר 'לא תעשה כן לה' אלקיך כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם', כאומר הנני מוסר לך כלל במעשיהם כי הם בחרו רק מה שנא ה' אותו יעשו זהו הכלל במעשיהם, ונתן ראייה לדבריו כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ובודאי דמצד טבע האנושית לא היה שום אדם עושה כן לשרוף באש בניו ובנותיו והם עושים כן רק משום דה' שונא מעשה זו הרי לך כלל מכל מעשיהם שאין להם תכלית אחר רק זה דהוא שנוי לה' וא"כ האיק תתמצא ללמוד מהם דבר טוב לעשות כן.

כתיב (טו, ט) 'השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא', קשה מהו הלשון 'בך'. הפנים יפות מפרש לפי שאמר חז"ל (ב"ק צ"ג.) שממהרין לצועק יותר מן הנצעק, כי כל המוסר דינו לשמים הוא נענש תחילה, אולם זה דוקא דאית ליה דינא בארעא, דהיינו שהיו יכולין לכוף אותו בדיונים וצוועק לשמים נענש תחילה. אבל גבי צדקה שאמרו חז"ל (חולין ק"י:) כל מצוה שמתן שכרה כתיב בצידה אין ב"ד כופין עליו, א"כ אין העני יכול לילך עם העשיר לב"ד, וכ"ש אם הוא מתנצל לומר שאין בכחו ליתן, הרי לית ליה דינא בארעא וא"כ כשהעני צועק הוא אינו נענש ולכן כתיב 'והיה בך חטא' שהחטא הוא רק בעשיר שאינו נותן צדקה ולא בצועק.

כתיב (טז, ג) 'שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים', אמרו חז"ל (פסחים ל"ו.) לחם עוני פרט למצה עשירה, ותמהו מפרשי התורה, כיון שכל טעם מצות מצה הוא זכר לחירות, כמו שאנו אומרים מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, וא"כ למה צריך להיות דוקא לחם עוני שהוא מורה ההיפוך זכר לעניות ושיעבוד. ותימצא שמצה מורה על שניהם על השיעבוד והגאולה, ונפ"מ לדינא מי שאין לו אלא מצה עשירה יאכלנו ויקיים מצות מצה הגם שאין מקיים מצות לחם עוני. החתם סופר מקשה ע"ז הלא הזכר לחירות הוא לזכור שבחפזון יצאנו ממצרים שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו, אם כן איך פירש הקרא שיש לאכל לחם עוני משום שיצאו בחפזון, אדרבה העוני מורה על שיעבוד ולא על חירות וחפזון. ומיישב דתכלית יציאת מצרים הוא כדי שנקבל עול מלכות של הקב"ה והתורה הקדושה, והנה בשעת יציאה שזכרנו קושי השיעבוד ויצאנו לחירות ברכוש גדול אזי כולם שמחים ומודים ומקבלים עליהם עול מלכות שמים באהבה, אבל לאחר רבות השנים כבר שכחנו עניינו ומרודנו ומורגלים בחירות מנעורינו ובעושר, לכן ציונו הקב"ה בכל שנה שאנו מצווים לאכול מצה כדי לזכור החירות והגאולה כדי לשמוח ולהודות ולהלל ולקבל עול מלכות שמים והתורה לעשות זכר ולזכור עם זה גם העוני והשיעבוד שהיה לנו, כדי שיבינו ויזכרו חסדי ה' על כל אשר גאלנו ויקבלו עליהם עול התורה והמצות לחובה. וזה כוונת הפסוק לאכול לחם עוני כדי שבזה נזכור את השעבוד ונוכל להודות יותר טוב על יציאת מצרים שיצאנו בחפזון משם.